

ارزیابی تطبیقی توان‌های مختلف گردشگری در روستاهای هدف استان گلستان

خدیدجه بوزرجمهری^۱ - دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران
مهدی مودودی ارخودی - عضو هیأت علمی دانشگاه بزرگمهر قائنات، خراسان جنوبی، قائن، ایران

تاریخ دریافت: ۹۲/۱۰/۲۰

تاریخ پذیرش: ۹۴/۰۶/۲۵

چکیده

بیکاری و کمبود فرصت‌های شغلی به عنوان مشکل اصلی روستاهای کشور، ضمن راندن بخش قابل ملاحظه‌ای از نیروی انسانی مناطق روستایی، آثار نامطلوبی بر ساختارهای جمعیتی، اجتماعی و اقتصادی شهر و روستا تحمیل کرده است. وضعیت بخش کشاورزی حاکی از این واقعیت است که در آینده، افزایش اشتغال در نواحی روستایی نیازمند توسعه بخش‌های صنعت و خدمات است و لذا یکی از راهبردهای اصلی حل مشکلات روستایی، متنوع سازی ساختاری و کارکردی اقتصاد روستایی است. گردشگری روستایی به عنوان راهبردی توانمند و دارای مزیت نسبی، می‌تواند موجبات تحول اقتصادی را از طریق کارآفرینی و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و ایجاد زمینه لازم برای توسعه کسب و کارهای کوچک و متوسط فراهم آورد. پیش شرط تحقق این مهم، شناسایی کانون‌های جاذب دارای مزیت گردشگری است. پژوهش حاضر با هدف شناسایی توان‌های گردشگری پایدار در روستاهای هدف استان گلستان و اولویت‌بندی آن‌ها جهت سرمایه‌گذاری‌های لازم انجام شده است. این پژوهش از نوع کاربردی و براساس روش توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری تحقیق ۳۰ نفر از کارشنان متخصص مرتبط و ۳۸۴ نفر سرپرست خانوار که از طریق فرمول مورگان تعیین شده‌اند. جمع‌آوری داده‌ها از طریق منابع کتابخانه‌ای و پیمایش میدانی و اولویت‌بندی روستاهای هدف براساس مدل تاپسیس امکان‌پذیر شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد، بین سطح توان‌های طبیعی، تاریخی-فرهنگی روستاهای گردشگری منطقه با سطح توان‌های زیر ساختی آن‌ها هم‌خوانی موثری وجود ندارد. از سوی دیگر وجود ارتباط معنی‌دار بین توان‌های زیرساختی با حجم گردشگر، نشان می‌دهد که برخورداری از توان‌های طبیعی، تاریخی-فرهنگی روستاهای هدف بدون ارتقای توان زیرساختی آن‌ها امکان‌پذیر نیست. با استفاده از مدل تاپسیس و امتیازدهی توانمندی‌های گردشگری مشخص گردید که از سیزده روستای هدف گردشگری استان گلستان، روستای زیارت در شهرستان گرگان، پاقلعه از شهرستان رامیان و افراتخته در شهرستان علی‌آباد، دارای بیشترین توان گردشگری هستند. جهت افزایش تعداد گردشگران روستاهای هدف، ارتقاء امکانات زیر ساختی و بهبود دسترسی پیشنهاد می‌گردد.

واژه‌گان کلیدی: گردشگری، روستاهای هدف، توان طبیعی، فرهنگی و زیر ساختی، استان گلستان.

۱. مقدمه

تغییر و تحولات کمی و کیفی ساختارهای جمعیتی در دهه‌های اخیر اثرات عمیقی بر ساختار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور برجای گذاشته است. افزایش جمعیت به نوبه خود نیازها را تشدید نموده و با گذشت زمان و تکامل زندگی انسان‌ها، ماهیت نیازها نیز تغییر یافته است. تأمین این نیازها به ویژه در جوامع روستایی کشور به دلیل معیشتی بودن اقتصاد و اتکای آن بر منابع طبیعی، فشار مضاعفی را بر منابع تحمیل نموده و با محدود تر شدن منابع، چشم انداز توسعه را با چالش‌های جدی مواجه نموده است. این امر موجب گسترش روز افزون مهاجرت‌ها و کاهش درآمد نسبت به هزینه‌ها گردیده است. با این وضعیت نیاز روز افزون به فعالیتی مکمل برای کشاورزی در نواحی روستایی احساس می‌شود تا امکان بهره‌مندی روستاییان از «معیشت پایدار» فراهم آید، این خود بهبود «کیفیت زندگی» و «رضایتمندی روستایی» را به همراه دارد (شهیدی و اردستانی، ۱۳۸۸: ۹۹). توسعه گردشگری یکی از راهکارهای دستیابی به توسعه پایدار روستایی به دلیل حداقل بهره‌گیری از منابع طبیعی است. باید خاطر نشان کرد که پیشرفت‌های فناوری حمل و نقل و ارتباطات، توسعه تولیدات صنعتی و افزایش درآمد، جهانی شدن و ابعاد مترتب بر آن، افزایش اوقات فراغت، بهبود خدمات بانسستگی، ارتقاء سلامت جوامع و دیگر عوامل، تغییرات چشمگیری در شهرها و روستاها ایجاد و توانسته جهانگردی را در هزاره سوم میلادی به عنوان یکی از مهمترین نیروهای محرک توسعه اقتصادی و یکی از سه صنعت درآمدزای مهم جهان در کنار صنعت نفت و خودروسازی مطرح نماید. روند افزایش بهره‌مندی از مواهب طبیعی روستاهای پیرامون شهرهای بزرگ باعث شده رویکرد توسعه بر مبنای شناخت زیر ساخت‌های طبیعی و توان نیروی انسانی روستاهای واقع در پیرامون شهرها و در نظر گرفتن مزیت نسبی، متنوع‌سازی اقتصاد روستایی مورد توجه قرار گیرد. از این رو، از روستاهای پیرامون شهرها به عنوان سرمایه پیرامون شهر^۱ یاد می‌شود (Countryside Agency, 2002:16).

صرف نظر از شهرها به عنوان یکی از مهمترین مقاصد گردشگری، در رویکرد نوین، استقبال از مناطق روستایی به دلایل ویژگی‌های منحصر به فرد توریستی و اکوتوریستی به خصوص در شرایط ایران اجتناب ناپذیر است. زیرا ایران سرزمینی چهار فصل و با تمدنی چند هزار ساله و دارای بیش از ۶۵ هزار روستا است که بعضاً از جاذبه‌های متنوع و منحصر به فرد تاریخی، مذهبی، فرهنگی و طبیعی برخوردارند و در رتبه جهانی از نظر برخورداری از جاذبه‌های گردشگری در ردیف ده کشور برتر دنیا قرار گرفته است (بهرامی، ۱۳۸۹: ۲). از آنجایی که گسترش صنعت گردشگری به عنوان صنعتی که با حوزه‌های مختلف اقتصادی، کشاورزی، فرهنگ، محیط زیست و خدمات در تعامل است و تجربیات سایر کشورها نیز نشان داده است که توسعه گردشگری در هر منطقه باعث رشد و پیشرفت اقتصادی - اجتماعی آن ناحیه می‌شود، از این رو از اواسط دهه ۱۳۷۰، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری کشور، اقدام به شناسایی روستاهای دارای جاذبه و توان گردشگری نموده است و از جمله شناسایی سیزده روستای هدف گردشگری در استان گلستان است. هدف از این پژوهش نخست، ضمن شناسایی توان‌های مختلف گردشگری، یافتن ارتباط بین توانمندی‌ها و حجم گردشگر در منطقه است و در درجه دوم، یافتن همسویی بین توسعه زیرساخت‌های روستایی با توان‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی گردشگری در بین روستاهای هدف. برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های فوق، فرضیه‌های زیر مطرح شده است:

- بین توان‌های مختلف گردشگری (تاریخی، فرهنگی، طبیعی و زیرساختی) روستاهای هدف با حجم گردشگران ارتباط معنی داری وجود دارد.
- توان‌های طبیعی، تاریخی - فرهنگی روستاهای هدف با امکانات زیر ساختی آن‌ها هماهنگی و ارتباط معنی داری وجود ندارد.

۲. مروری بر ادبیات موضوع

۲-۱. پیشینه تحقیق

تحقیقات نسبتاً محدودی در زمینه خاص سنجش توان های گردشگری روستاهای هدف در ایران صورت گرفته است که به یافته‌های برخی از آنها اشاره می‌شود.

افتخاری و دیگران (۱۳۹۰) در مقاله بررسی و اولویت بندی ظرفیت های گردشگری مناطق روستایی نیر با استفاده از مدل تاپسیس، متذکر شده‌اند که اولویت‌بندی فضاهای گردشگری روستاهای این منطقه به درستی انجام نگرفته است به طوری که نتایج این مطالعه با نتایج بررسی‌های سازمان میراث فرهنگی و گردشگری متفاوت بوده است.

کشوردوست (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان بررسی توان‌های گردشگری شهرستان سیاهکل، با روشی توصیفی و تحلیلی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای به این نتیجه رسیده است که جاذبه‌های طبیعی و تاریخی، بیشترین اهمیت را در این منطقه داشته است. همچنین جهت بهره برداری پایدار از منابع طبیعی و تاریخی، لزوم مطالعات برآورد ظرفیت تحمل را یادآوری نموده است. خاتون‌آبادی و راست قلم (۱۳۹۰) در مقاله بررسی ارکان چهارگانه گردشگری در روستاهای هدف گردشگری استان چهارمحال و بختیاری، با استفاده از مدل SWOT به این نتیجه رسیده که میزان محدودیت‌ها در سطح بالاتری نسبت به مزیت‌ها قرار دارند و لزوم بازنگری در فرآیند برنامه‌ریزی گردشگری را پیشنهاد نموده است.

سبحانی (۱۳۸۹) در مقاله شناخت پتانسیل‌های گردشگری منطقه آبگرم سردابه اردبیل با استفاده از روش SWOT پرداخته است. نتایج بیانگر آن است که فصل تابستان شرایط مناسبی برای گردشگران فراهم می‌آورد و برودت سرما و نبود پارکینگ از نقاط ضعف آن محسوب می‌شود. جوزی و همکاران (۱۳۸۸) نیز در پژوهشی با عنوان ارزیابی توان اکولوژیکی به منظور استقرار کاربری گردشگری به روش تصمیم‌گیری چندمعیاره، با تولید نقشه‌های مربوطه در محیط نرم‌افزار Arc GIS، خاطر نشان کرده‌اند که حدود ۳۲ درصد منطقه بوالحسن دزفول دارای توان بسیار مطلوب جهت استقرار کاربری گردشگری است. ابراهیمی فیینی (۱۳۸۷) نیز با نرم‌افزار GIS به بررسی مناطق مستعد گردشگری طبیعی کاشان پرداخته و با توجه به شرایط طبیعی هر ناحیه، پیشنهادهای مانند کوهنوردی، شکار و اسب سواری جهت رونق بیشتر گردشگری ارائه نموده‌اند. مدهوشی و ناصر پور (۱۳۸۵) نیز در مقاله ارزیابی موانع توسعه گردشگری استان لرستان، تعداد مراکز تصمیم‌گیری، ضعف بازاریابی، ضعف امکانات زیربنایی و خدمات گردشگری و فقدان پذیرش گردشگر را از عوامل عدم توسعه گردشگری لرستان معرفی کرده‌اند. ضیایی و شجاعی (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان سطح‌بندی مقصدهای گردشگری، به ضرورت سطح‌بندی فضاهای گردشگری به عنوان ابزار مدیریتی در برنامه‌ریزی منطقه‌ای و سازماندهی فضاهای گردشگری اشاره نموده و متذکر شده‌اند که در برنامه‌ریزی منطقه‌ای گردشگری، می‌بایست توانمندی‌ها و قابلیت‌های مقصدهای گردشگری شناسایی شوند تا از آن طریق جایگاه هر یک از مقاصد در فرآیند توسعه مشخص شود زیرا شناسایی این جایگاه، به انتظارات معقول و برخورد منطقی با مقصدهای گردشگری کمک خواهد کرد. هان و پینگ در سال ۲۰۱۲، با ۶ معیار و ۱۵ شاخص، به بررسی وضعیت گردشگری کشورهای آسیای شرقی با استفاده از روش تاپسیس پرداخته است. نتایج نشانگر وضعیت مطلوبتر چین در شاخص‌های دسترسی جاذبه‌ها، دسترسی خدمات، قیمت، تصویر مثبت بازار، صلح و ثبات و لینک‌های فرهنگی می‌باشد. هانگ زنگ (۲۰۱۱) نیز مقاله خود را با عنوان بررسی ارزیابی رقابت مقصدهای گردشگری در دلتای رودخانه یانگ تسه چین با روش تاپسیس انجام داده و این روش را برای ارزیابی مقصدهای گردشگری مناسب می‌داند. با توجه به پیشینه‌های فوق در این مقاله سعی شده است به دلیل اهمیت توان‌ها و قابلیت‌های گردشگری، با استفاده از مدل تاپسیس، توانمندی مختلف گردشگری در روستاهای هدف استان گلستان مورد شناسایی قرار گرفته و فرضیه‌های تحقیق ارزیابی شود.

۲-۲. مبانی نظری

گردشگری شامل مجموعه فعالیت‌هایی است که گردشگر در طول مدتی به دلایل شخصی و کاری خارج از مکان زندگی و کاری خود انجام می‌دهد (Sharply, 2002:5). سازمان جهانی جهانگردی، گردشگری را مجموعه کارهایی می‌داند که یک فرد در سفر و در مکانی خارج از زندگی خود انجام می‌دهد و بیش از یک سال طول نمی‌کشد و هدف آن سرگرمی، تفریح، استراحت، ورزش و فعالیت‌هایی از این قبیل است (WTO, 2008:142). در سال‌های اخیر به دلایل مختلف اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی، گردشگری به عنوان ابزاری برای افزایش توسعه نواحی روستایی که از لحاظ اقتصادی و اجتماعی در تنگنا و انزوا هستند، مورد توجه بوده است (Pilar, Teresa, 2005:951). بسیاری از دانشمندان معتقدند، توریسم از منظر اقتصادی، یکی از سریع‌ترین راه‌های بازگشت سرمایه و بالاترین ضریب انباشت را دارد (سرلک، ۱۳۸۰: ۲۴۱). لذا از گردشگری به عنوان ابزاری برای تحریک اقتصادهای بحرانی و تقویت فعالیت‌های توسعه‌ای از طریق ایجاد مشاغل و درآمد، نام برده می‌شود (Geoffrey, 2006: 160).

توسعه گردشگری روستایی روندی است که در اکثر کشورهای اروپایی به عنوان فعالیت مکمل بالقوه برای جوامع روستایی مرسوم است (Gemma & Montserrat, 2004:1). صنعت گردشگری به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر رشد اقتصادی تأثیرگذار است. طی سال‌های ۱۹۵۰ تا ۲۰۰۵ گردشگری بین‌المللی با نرخ رشد سالانه ۶.۵ درصد از ۲۵ میلیون گردشگر در سال ۱۹۵۰ به ۸۰۶ میلیون در سال ۲۰۰۵ افزایش یافته‌است. به نظر می‌رسد با این روند، این تعداد در سال ۲۰۲۰ به بیش از ۱.۵ میلیارد نفر برسد (طیبی و دیگران، ۱۳۸۶: ۸۶). نخستین دلیل توسعه گردشگری در اغلب کشورها، بهره‌برداری از منافع اقتصادی آن است (رنجبران و زاهدی، ۱۳۷۹: ۴۵). با توجه به این که جنبه اقتصادی توسعه گردشگری پر رنگ تر از سایر بخش‌های اثر گذار آن است، برنامه‌ریزی گردشگری نیز به تبعیت از آن، اولین و مهم‌ترین انگیزه‌های مربوط به مطالعات حوزه گردشگری را در قالب رویکردهای اقتصادی طبقه‌بندی نموده است. رویکردهای جغرافیایی^۱، مدیریتی^۲، سازمانی^۳، سیستمی^۴ (کازلمی، ۱۳۸۶: ۳۴-۳۵)، همپوند^۵ (ضرغام بروجنی، ۱۳۸۹: ۸۳) و رویکرد معیشتی پایدار (SLA)^۶ به عنوان رویکردی در جهت پایداری اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی روستاها مطرح می‌باشد (احمدی، ۱۳۸۹: ۲). براساس رویکرد مردمی، در روستاهای مقصد گردشگری، بار توسعه و مدیریت فعالیت گردشگری باید به صورت مؤثر بر دوش ساکنین محلی، قرار داده شود. در قالب این رویکرد، نگرش و گرایش ساکنین محلی نقطه ثقل فعالیت برنامه‌ریزی در گردشگری به حساب می‌آید و مشارکت آنان به عنوان تسهیل‌گر در روند برنامه‌ریزی توسعه پایدار گردشگری مورد تأکید است (Blank, 1989: 4).

بدون شک عوامل متعددی در توسعه گردشگری نقش دارند که ارتباط و تعامل بین آن‌ها، سبب توسعه گردشگری می‌شود. ولی سه عامل اصلی در توسعه گردشگری عبارتند از: گردشگران، مردم منطقه و ویژگی‌های منطقه (الوانی و پیروز بخت، ۱۳۸۵: ۱۳۸). عدم توجه به هر یک از این سه بخش در برنامه‌ریزی‌ها موجب لطمه وارد آمدن به فرآیند توسعه گردشگری خواهد شد. با طرح‌ریزی نادرست و عدم توجه به توان اکولوژیکی منطقه، عدم تعادل بین حجم و نوع فعالیت‌های تفرجگاهی، عدم توجه به ظرفیت برد منطقه، عدم توجه به امکانات و عوامل زیربنایی (نوع و کمیت) لازم برای توسعه فیزیکی و عدم توجه به ماهیت فصلی تفرج و نوسانات در طول سال می‌تواند به عنوان یک عامل تهدید کننده محیط‌زیست تلقی شود (Bhattacharya and Kumari, 2004:198).

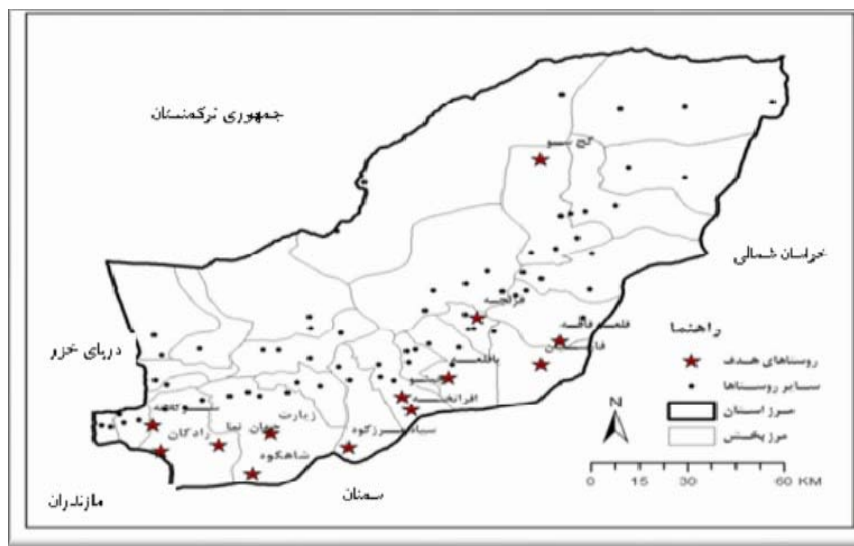
1. Geographical Approach
2. Managerial Approach
3. Institutional Approach
4. System Approach
5. Integrated Approach
6. Sustainable Livehoods Approach

۳. روش‌شناسی تحقیق

این مطالعه مبتنی بر روش توصیفی - تحلیلی است که برای سنجش توان گردشگری هر روستا و اولویت‌بندی آن از مدل تاپسیس استفاده شده است. این روش برای ارزیابی و اولویت‌بندی، مناسب‌ترین ابزار برای کمک به تصمیم‌گیری‌ها و تصمیم‌سازی‌ها به شمار می‌آید (ملک زاده، ۱۳۸۷: ۳۴). این تکنیک به عنوان یک روش تصمیم‌گیری، روشی ساده ولی کارآمد در اولویت بندی محسوب می‌شود که در سال ۱۹۹۲ توسط چن و هوانگ مطرح گردید. این الگوریتم یک تکنیک چند شاخص‌های جبرانی بسیار قوی برای اولویت‌بندی گزینه‌ها از طریق شبیه نمودن به جواب ایده‌آل است (پورطاهری، ۱۳۸۶: ۶۳). جامعه آماری تحقیق شامل گردشگران، دهیاران و اعضاء شوراهای اسلامی سیزده روستای هدف گردشگری و ۳۰ نفر از کارشناسان سازمان میراث‌فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری شهرستان‌های استان گلستان است. به منظور تعیین حجم نمونه گردشگران روستایی با استفاده از جدول مورگان، تعداد ۳۸۴ گردشگر نسبت به حجم روستاها، محاسبه و مورد پرسشگری و امتیازدهی قرار گرفتند. شاخص‌های مؤثر در جذب و رونق گردشگری منطقه به شرحی که در جدول (۳) آمده، در ابعاد سه گانه محیطی، فرهنگی - تاریخی و زیرساختی تعیین شدند و از طریق مصاحبه با دهیاران و شورا و معتمدین روستاها اطلاعات جمع‌آوری گردید. سپس این شاخص‌ها توسط ۳۰ نفر از کارشناسان اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری نسبت به اهمیت آن‌ها در گردشگری وزن‌دهی و نمره‌ای بین ۱ تا ۱۰۰ داده شد و با استفاده از تکنیک تاپسیس، روستاهای مورد مطالعه اولویت بندی شدند. سپس با توجه به درصد اولویت‌های سفر گردشگران، از شاخص‌های جدول فوق، درصد مستخرج شده را در عدد کارشناسان ضرب گردید و برای تعیین وزن استاندارد شاخص‌ها از روش تخصیص نقطه‌ای اقدام گردید.

۴. معرفی محدوده مورد مطالعه

روستاهای سیزده گانه هدف گردشگری استان گلستان، در محل استقرار رشته کوه البرز در جنوب استان، قرار گرفته‌اند و مکان‌های مناسبی برای گذران اوقات فراغت به ویژه در ایام تابستان به علت گرمای هوا و رطوبت فراوان مناطق جلگه‌ای، هستند. در شکل (۱) موقعیت هر یک از روستاهای هدف گردشگری مشخص شده است.

شکل ۱. موقعیت روستاهای هدف گردشگری (منبع: اداره آمار و اطلاعات استانداری گلستان، ۱۳۹۰)

همان طو که در شکل (۱) نشان داده شده، به جز روستای گچ سو از توابع شهرستان کلاله، بقیه روستاها در دامنه رشته کوه البرز قرار دارند. روستای گچ سو در شمال شرق استان گلستان در نزدیکی مرز ترکمنستان واقع شده است. جاذبه گردشگری این روستا علاوه بر جاذبه‌های طبیعی، به واسطه مقبره خالد نبی یکی از پیامبران خدا که در حد واسط حضرت عیسی و حضرت محمد (ص) به پیامبری رسیده است، از اهمیت فراوانی در بین ترکمنان استان برخوردار است.

۵. یافته‌های تحقیق

۵-۱. یافته‌های توصیفی

در کشور ایران بسیاری از جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی و طبیعی در محیط‌های روستایی واقع شده است. طبق جدول (۱)، بیش از ۶۰ درصد آثار تاریخی، مذهبی و بیش از ۸۰ درصد زیارتگاه‌های کشور و درصدی از موزه‌ها و واحدهای تفریحی در روستاها واقع شده‌اند. برای شناسایی دقیق و مدون این جاذبه‌ها و برنامه‌ریزی بهتر در راستای توسعه گردشگری و توسعه روستایی در اواسط دهه هفتاد سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری اقدام به شناسایی روستاهای با توان بالقوه گردشگری نموده است. در این راستا حدود ۳۸۰ روستا با قابلیت‌ها و توان‌های گردشگری در زمینه‌های مختلف به عنوان روستاهای هدف گردشگری انتخاب و برنامه‌هایی برای حمایت از سرمایه‌گذاران در آن‌ها پیش بینی شده است.

جدول ۱. میزان بهره‌مندی روستاها از جاذبه‌های گردشگری (۱۳۸۵)

جاذبه گردشگری	تعداد در کل کشور	تعداد در روستا	درصد
موزه	۲۰۵	۷	۳.۴۱
اثر تاریخی	۱۲۴۸۵	۷۶۰۶	۶۰.۹۲
واحد تفریحی	۳۰۲۶	۱۰۵	۳.۴۶
اقامتگاه‌های تفریحی و ورزشی	۲۲۱	۱۳	۵.۸۸
مسجد	۵۷۰۵۱	۴۱۳۶۲	۷۲.۵
حسینیه و اماکن مذهبی	۱۳۴۴۶	۸۶۰۹	۶۴.۲۰
زیارتگاه	۹۴۸۷	۷۹۳۳	۸۳.۶
مکان مذهبی سایر ادیان	۱۵۱	۳۶	۲۳.۸
مصلا	۱۹۱	۶۸	۳۶

منبع: نعمتی، ۱۳۸۵: ۸۲

به منظور شناسایی تعداد و حجم گردشگران روستایی منطقه و میزان تحمل اجتماعی و محیطی جامعه میزبان، تعداد گردشگر و نسبت گردشگر به هر خانوار روستاها تعیین شدند و چنان که در جدول (۲) آمده، بیشترین تعداد گردشگر به ترتیب مربوط به روستاهای زیارت (۵۰۰۰۰ گردشگر)، گچ سو (۴۵۰۰۰ گردشگر) و قرلچه (۳۵۰۰۰ گردشگر) است در صورتی که نسبت گردشگر به هر خانوار در درجه اول در روستاهای گچ سو (۵۴۲) سپس پا قلعه (۱۳۱) و در درجه سوم زیارت با نسبت حدود ۱۰۴ قرار گرفته است که نشان از جمعیت زیاد ساکن روستا دارد.

جدول ۲. جمعیت و تعداد گردشگران روستاهای مورد مطالعه در سال ۱۳۸۵

نام روستا	خانوار	تعداد گردشگران	نسبت گردشگر به خانوار
جهان نما	۴۳	۲۰۰۰	۴۶.۵۱
چینو	۲۱	۲۰۰۰	۹۵.۲۴
سرکلاته	۷۶۹	۲۰۰۰	۲.۶۰
رادکان	۷۴	۵۰۰۰	۶۷.۵۷
زیارت	۴۷۸	۵۰۰۰	۱۰۴.۶۰
شاه کوه سفلی	۱۱۲	۲۰۰۰	۱۷.۸۶
قلعه قافه پایین	۲۳۳	۱۵۰۰	۶.۴۴
فارسیان	۴۹۱	۱۳۰۰	۲.۶۵
قزلچه	۴۷۹	۳۵۰۰	۷۳.۰۷
افراتخته	۶۶	۴۰۰۰	۶۰.۶۱
سیاه مرزکوه	۷۵	۲۲۰۰	۲۹.۳۳
پاقله	۶۱	۸۰۰۰	۱۳۱.۱۵
گج سو	۸۳	۴۵۰۰	۵۴۲.۱۷
جمع	۲۹۸۵	۱۶۰۰۰۰	۵۳.۶۰

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۸۵ و مطالعات میدانی محققین، ۱۳۹۲

به منظور شناسایی شاخص‌های مختلف ابعاد سه گانه محیطی، تاریخی - فرهنگی و زیر ساختی، چنان که در جدول (۳) مشخص شده از نظرات کارشناسان استفاده و وزن‌دهی انجام گردید. همان طور که مشاهده می‌شود براساس نظر کارشناسان، سهولت دسترسی با وزن ۱۰۰، جاذبه جنگل به عنوان یکی از شاخص‌های بعد محیطی با وزن ۹۴.۵ و وجود رستوران با ۸۴.۵، بیشترین اهمیت را در رونق هر چه بیشتر گردشگری روستاهای منطقه داشته و در مقابل گورستان‌های باستانی با ۵۲ امتیاز، کمترین جاذبه را احراز نموده است.

بر این اساس و با استفاده از مدل تاپسیس، روستاهای زیارت، پاقله و افراتخته با ضرایب ۰.۵۹۱۲، ۰.۴۰۹۷ و ۰.۴۰۱۵ در رتبه‌های اول تا سوم و روستاهای سیاه مرزکوه، چینو و جهان‌نما در رتبه‌های پایین قرار گرفتند. جهت بررسی دقیق‌تر، هریک از جاذبه‌ها به تفکیک، با استفاده از این مدل اولویت بندی شدند. در جاذبه‌های طبیعی، روستای زیارت (۰.۴۵۲۳)، پاقله (۰.۴۴۳۷) و قلعه قافه (۰.۳۷۴۰) در رتبه‌های اول تا سوم و روستاهای قزلچه آق امام، سرکلاته و جهان‌نما در رتبه‌های یازده تا سیزده قرار گرفتند. در جاذبه‌های زیرساختی نیز روستاهای زیارت (۰.۷۰۱۹)، قزلچه (۰.۴۴۶۶) و افراتخته (۰.۴۰۳۵) در رتبه‌های اول تا سوم و روستاهای قلعه قافه، چینو و جهان‌نما در رتبه‌های پایین واقع شدند.

جدول ۳. وزن دهی شاخص‌های تحقیق توسط کارشناسان

ابعاد	شاخص	وزن	ابعاد	شاخص	وزن	
محیطی	غار	۶۲.۶۶۵	زیر ساختی	سرویس بهداشتی	۷۵	
	چشمه سار	۷۶.۳۳		بهداشتی	آب شرب	۷۹.۶۶۵
	چشمه آب گرم	۸۲.۸۳		خدمات بهداشتی و درمانی	۸۰.۶۶۵	
	آبشار	۷۹.۳۳		اقامتی	خانه دوم	۵۹.۸۳
	جنگل	۹۴.۵			سوئیت	۷۸.۶۶۵
	یخچال طبیعی	۶۲.۲۵			اتاق اجاره‌ای	۸۳.۵
	سایر جاذبه‌های طبیعی	۵۶.۳۵			مهمانسرا	۸۳.۵
	فرهنگی تاریخی	صنایع دستی		۷۰.۱۶۵	هتل	۸۱.۸۳
		برج		۷۷.۲	رستوران	۸۴.۵
		گورستان باستانی		۵۲.۳۳	شرکت مسافری	۸۴
قلعه		۵۷.۶۶۵	پاسگاه انتظامی	۷۹.۸۳		
امامزاده		۷۲.۸۳	فروشگاه مواد غذایی	۸۰.۳۳		
آتشکده		۶۵.۰۵	سهولت دسترسی	۱۰۰		
بافت با ارزش مسکونی		۷۵				

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

همان طور که در جدول (۴) نمایش داده شده، رتبه روستاها به تفکیک توان‌های مورد بررسی و نسبت گردشگر به تعداد خانوارهای روستا متفاوت است، به طوری که روستای زیارت دارای رتبه یک ابعاد زیرساختی و تاریخی فرهنگی است ولی روستای پاقلعه که در رتبه دوم کل و توان تاریخی- فرهنگی قرار گرفته، از نظر توان زیر ساختی، مقام چهارم را کسب کرده است. همچنین رتبه توان‌های طبیعی، تاریخی- فرهنگی و زیر ساختی روستای گچ سو به ترتیب ۶، ۷ و ۵ بوده در صورتی که رتبه نسبت گردشگر به خانوار آن یک است. بنابراین تفاوت رتبه‌ها بین ابعاد زیرساختی و جاذبه‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی و نیز تعداد گردشگران روستاهای مورد بررسی وجود دارد.

جدول ۴. رتبه بندی روستاهای مورد مطالعه

روستا	ضریب کل (ci)	رتبه کل	ضریب توان زیر ساختی (ci)	رتبه	ضریب توان طبیعی و تاریخی فرهنگی - فرهنگی (ci)	رتبه	رتبه نسبت گردشگر به خانوار
زیارت	۰.۵۹۱۲	۱	۰.۷۰۱۹	۱	۰.۴۵۲۳۰۰	۱	۳
پاقلعه	۰.۴۰۹۷	۲	۰.۳۳۶۷	۴	۰.۴۴۲۷	۲	۲
افراخته	۰.۴۰۱۵	۳	۰.۴۰۳۵	۳	۰.۳۴۴۲	۷	۷
رادکان	۰.۳۶۸۶	۴	۰.۲۹۶۴	۸	۰.۳۶۸۸	۴	۶
قرلجه	۰.۳۶۵۲	۵	۰.۴۴۶۶	۲	۰.۲۶۵۰	۱۱	۷
گچ سو	۰.۳۶۱۱	۶	۰.۲۹۷۹	۷	۰.۲۶۸۴	۵	۱
شاهکوه	۰.۳۵۶۰	۷	۰.۳۰۲۲	۶	۰.۲۹۰۶	۱۰	۱۰
فارسیان	۰.۳۵۱۴	۸	۰.۲۴۱۹	۱۰	۰.۳۳۹۷	۸	۱۲
سرکلاته	۰.۳۴۶۴	۹	۰.۳۲۹۲	۵	۰.۲۵۳۹	۱۲	۱۳
قلعه قافه	۰.۳۳۸۰	۱۰	۰.۲۱۵۴	۱۱	۰.۲۷۴۰	۳	۱۱
سیاه مرکوه	۰.۳۳۴۱	۱۱	۰.۲۴۲۱	۹	۰.۲۵۲۶	۶	۹
چینو	۰.۳۱۰۱	۱۲	۰.۲۱۳۱	۱۲	۰.۲۹۱۶	۹	۴
جهان نما	۰.۲۷۳۶	۱۳	۰.۱۰۴۳	۱۳	۰.۲۵۲۷	۱۳	۸

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

۲-۵. یافته‌های تحلیلی - استنباطی

فرضیه اول: توان گردشگری (تاریخی، فرهنگی، طبیعی و زیرساختی) روستاهای هدف با حجم گردشگر آنها دارای ارتباط مستقیم معنی‌دار است. جهت آزمون این فرضیه از همبستگی اسپیرمن استفاده گردید و چنان که نتایج آن در جدول (۵) نشان می‌دهد، بین حجم گردشگران و توان کل و زیرساختی در سطح اطمینان ۹۵ درصد ارتباط مستقیم و معنی‌دار وجود دارد. یعنی هرچه توان کل و زیرساختی روستاها بیشتر باشد، حجم گردشگر نیز بیشتر خواهد بود.

جدول ۵. نتایج همبستگی بین تعداد گردشگر و توان‌های گردشگری

نوع آمار	سطح معنی‌داری		توان کل	توان زیر ساختی	توان طبیعی، تاریخی و فرهنگی
Spearman's rho	حجم گردشگران	Correlation Coefficient	.710*	.696*	.429
		Sig. (2-tailed)	.007	.008	.144
		N	13	13	13

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

فرضیه دوم: توان‌های طبیعی، تاریخی - فرهنگی روستاهای هدف با توان زیرساختی آن‌ها ارتباط معناداری وجود ندارد. جهت آزمون این فرضیه هم از همبستگی پیرسون استفاده شد. اما با توجه به سطح معنی‌داری ۰.۴۰۵ که بیشتر از ۰.۰۵ بدست آمده است (جدول ۶)، رابطه بین این دو توان از نظر آماری معنادار نیست. این رابطه بیانگر عدم همسویی بین دو بعد اساسی و مؤثر در جذب گردشگر است. یعنی در روستاهایی که دارای توان‌های با ارزش گردشگری هستند، زیرساخت‌های لازم به اندازه کافی توسعه نیافته است تا حضور بیشتر گردشگر یا افزایش ضریب ماندگاری را تضمین کند. بنابراین فرضیه دوم تحقیق، مبتنی بر عدم همسویی بین دو نوع توان به عنوان اجزای اصلی نظام گردشگری پایدار، تأیید می‌گردد.

جدول ۶. نتایج همبستگی بین دو گروه از جاذبه‌های گردشگری

جاذبه‌های زیر ساختی	جاذبه‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی همبستگی پیرسون	
۲۵۳.	Pearson Correlation	
۴۰۵.	Sig. (2-tailed)	
۱۳	N	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

در تبیین عدم همسویی بین این دو بعد اساسی، به نظر می‌رسد دوری از مراکز مهم جمعیتی و مشکل دسترسی باشد. به طوری که روستاهای پاقلعه، رادکان، گچ سو و قلعه قافه با وجود قابلیت گردشگری مطلوب، از وضعیت زیرساختی قابل توجهی برخوردار نیستند. رونق هر چه بیشتر گردشگری در این گروه از روستاها، مستلزم تسهیل در قابلیت دسترسی جهت ترغیب بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری‌های بعدی است. نکته قابل توجه در مورد روستای گچ‌سو، علی‌رغم عدم وجود زیرساخت‌های مناسب و به ویژه دسترسی نسبتاً نامناسب، گردشگر زیاد و نسبت بالای آن به هر خانوار ۵۴۲ است. مهمترین دلیل آن وجود آرامگاه خالد نبی در این روستای ترکمن نشین سنی مذهب است که یکی از پیامبرانی است که در فاصله زمانی حضرت مسیح و حضرت محمد (ص) به پیامبری رسیده است. در واقع رونق گردشگری مناسب این روستا با صبغه دینی و مذهبی قوی همراه است به ویژه اینکه این پیامبر از احترام خاصی در بین اهل تسنن و

علی‌الخصوص ترکمن‌های منطقه برخوردار است. براساس مطالعات میدانی، بیش از ۸۰ درصد گردشگران روستا را ترکمن‌های شهرهای گنبد، کلاله، بندر ترکمن و گرگان تشکیل می‌دهد.

جدول ۷. رابطه بین دسترسی و شاخص‌های مورد مطالعه

متغیر	نوع آماره	توان طبیعی و تاریخی - فرهنگی	توان کل	توان زیرساختی	گردشگر به خانوار	حجم گردشگر
دسترسی	Pearson Correlation	.185	.723**	.802**	-.139	.396
	Sig. (2-tailed)	.544	.005	.001	.650	.181
	N	13	13	13	13	13

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

همانطور که در جدول (۷) مشاهده می‌شود بین شاخص دسترسی و توان کل و زیرساختی روستاهای مورد مطالعه، رابطه مستقیم و معنا دار وجود دارد. به عبارتی، دسترسی نقش مهمی در ایجاد زیرساخت‌ها داشته است. این نکته زمانی اهمیت پیدا می‌کند که براساس نتایج این جدول، عدم ارتباط معنی‌دار بین دسترسی و توان‌های طبیعی نیز به اثبات رسیده است. جهت واکاوی بیشتر موضوع، روستاهای مورد مطالعه از نظر شاخص‌های دسترسی، توان زیرساختی و توان کل به دو گروه تقسیم گردید سپس با استفاده از آزمون یومن ویتنی به بررسی تفاوت شاخص‌های تحقیق بین این روستاها مبادرت گردید که نتایج آن در جدول (۸) تنظیم شده است.

جدول ۸. نتایج آزمون یومن ویتنی در ارتباط با شاخص دسترسی

رتبه تعداد گردشگر	رتبه توان طبیعی و تاریخی - فرهنگی	رتبه توان کل	رتبه توان زیرساختی	رتبه نسبت گردشگر به هر خانوار	نوع آماره
17.000	14.000	6.000	9.000	17.000	Mann-Whitney U
45.000	42.000	34.000	37.000	45.000	Wilcoxon W
-.579	-1.000	-2.143	-1.714	-.571	Z
.562	.317	.032	.086	.568	Asymp. Sig. (2-tailed)
.628 ^a	.366 ^a	.035 ^a	.101 ^a	.628 ^a	Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

چنان که در جدول (۸) مشاهده می‌شود، فقط در شاخص توان کل با سطح معناداری ۰.۰۳۵، بین روستاهای مورد مطالعه تفاوت معنی‌دار آماری وجود دارد، بدین معنی که روستاهایی که از شاخص دسترسی بهتری برخوردارند، از توان گردشگری بالاتری نیز برخوردار هستند.

براساس جدول (۹)، شاخص رتبه‌های دسترسی و تعداد گردشگر در بین دو گروه از روستاها با توان زیرساختی متفاوت، تفاوت معنی‌داری وجود دارد به عبارتی روستاهایی که از توان زیرساختی بالاتری برخوردارند، رتبه‌های دسترسی و تعداد گردشگر آن‌ها نیز بالاتر است.

جدول ۹. نتایج آزمون یومن در ارتباط با شاخص توان زیر ساختی

رتبه نسبت گردشگر به هر خانوار	رتبه توان کل	رتبه دسترسی	رتبه تعداد گردشگر	نوع آماره
13.000	19.000	4.000	7.000	Mann-Whitney U
41.000	40.000	32.000	35.000	Wilcoxon W
-1.143	-.286	-2.429	-2.028	Z
.253	.775	.015	.043	Asymp. Sig. (2-tailed)
.295 ^a	.836 ^a	.014 ^a	.051 ^a	Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

۶. بحث و نتیجه‌گیری

گردشگری، محصول خواست و نیاز انسان در ارتباط با فضاهای عرضه کننده این نیاز است و این فضاها اعم از نقاط شهری و روستایی است. فضاهای روستایی همواره برای ساکنان شهری به علت فشارهای زندگی دارای جاذبه‌های فراوانی است و تقاضا برای بازدید از فضاهای روستایی از سوی شهرنشینان روز افزون شده است. نتایج تحقیق حکایت از توانمندی متفاوت روستاهای هدف گردشگری استان گلستان دارد. بدیهی است که گردشگری پایدار زمانی تحقق می‌یابد که در رویکردی سیستمی، جاذبه‌های مؤثر بر گردشگر پذیری به طور توأمان با سرمایه‌گذاری‌های لازم ارتقا یابند. با توجه به غلبه دیدگاه گردشگری به عنوان احیا کننده و شتاب دهنده توسعه روستایی و بازدارنده تخلیه نقاط روستایی در بین صاحب نظران توسعه روستایی، توجه به این امر مهم از ضروریات است. گردشگری روستایی نسبت به سایر رویکردهای توسعه روستایی مانند صنعتی کردن، دارای هزینه اقتصادی و زیست محیطی کمتری است. در واقع این صنعت به دنبال استفاده مجدد و باز تولید فضاهای بلا استفاده با حداقل بهره‌وری در بخش‌های دیگر است. براساس شاخص‌های تحقیق، که توسط کارشناسان سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری وزن دهی گردید، روستاهای زیارت (۰.۵۹۱۲)، پاقلعه (۰.۴۰۹۷) و افراتخته (۰.۴۰۱۵) دارای بیشترین توان گردشگری در ابعاد زیرساختی، طبیعی و تاریخی و فرهنگی است. همچنین نتایج آزمون‌های آماری (P value = 0.144) بیانگر عدم همسویی بین تعداد گردشگر و توان طبیعی و تاریخی و فرهنگی روستاهای مورد مطالعه بود، در طرف مقابل بین تعداد گردشگر و توان زیرساختی این روستاها (P value = 0.008)، ارتباط معناداری وجود دارد، در واقع این نکته بیانگر عدم وجود امکانات زیرساختی مناسب به ویژه دسترسی مناسب در روستاهای با توان طبیعی و تاریخی و فرهنگی بالا می‌باشد. لذا به منظور رونق بیشتر گردشگری پایدار در روستاهای هدف استان گلستان در زمینه ارتقای امکانات زیرساختی به خصوص هماهنگی با توان‌های طبیعی و فرهنگی-تاریخی، می‌بایست اقدامات مؤثری به عمل آید که در این راستا روستاهای پاقلعه، رادکان، فارسین و گچ سو از اولویت بیشتری دارند، زیرا با وجود قابلیت‌های گردشگری، از نظر امکانات زیر ساختی کمبود دارند. مهمترین این مشکلات از نظر دهباران و کارشناسان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری منطقه، مشکلات دسترسی، کمبود رستوران، شرکت مسافری، مهمانسرا و هتل و کمبود خدمات بهداشتی درمانی است.

۷. منابع

۱. ابراهیمی فینی، فریبا، ۱۳۸۷، بررسی مناطق مستعد گردشگری با استفاده از نرم افزار GIS، مجله گیاه و زیست بوم، شماره شانزدهم، صص ۳۶-۲۵.
۲. احمدی، شکوفه، ۱۳۸۹، اثرات توسعه گردشگری در معیشت پایدار روستا مورد مطالعه روستای بزغان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی.
۳. الوانی، سید مهدی و پیروزبخت، معصومه، ۱۳۸۵، فرآیند مدیریت جهانگردی، انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران.

۴. بهرامی، رحمت‌الله، ۱۳۸۹، **بررسی قابلیت‌ها و تنگناهای توسعه گردشگری روستایی در استان کردستان**، مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین‌المللی جغرافیادانان جهان اسلام، صص ۲۵-۳۸.
۵. پورطاهری، مهدی، ۱۳۸۶، **کاربرد تکنیک TOPSIS در اولویت بندی مکانی استقرار صنایع تبدیلی کشاورزی در مناطق روستایی**، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، سال ششم، شماره سوم، صص ۵۹-۷۳.
۶. جوان، جعفر و سقایی، مهدی، ۱۳۸۳، **نقش گردشگری در توسعه منطقه‌ای با تأکید بر مدیریت روستایی**، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۲، صص ۲۵-۴۳.
۷. خاتون‌آبادی، سید احمد و راست قلم، مهدی، ۱۳۹۰، **سنجش ارکان چهار گانه گردشگری روستایی با استفاده از تکنیک SWOT، مطالعه موردی: روستاهای هدف گردشگری استان چهار محال و بختیاری**، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، جلد ۲۵، شماره ۳، صص ۳۳۸-۳۳۰.
۸. رکن‌الدین‌افتخاری، عبدالرضا، پورطاهری، مهدی و مهدویان، فاطمه، ۱۳۹۰، **اولویت بندی ظرفیت‌های گردشگری مناطق روستایی شهرستان نیر**، جغرافیا و توسعه، شماره ۲۴، صص ۳۸-۲۳.
۹. رنجبران، بهرام و زاهدی، محمد، ۱۳۷۹، **شناخت گردشگری**، انتشارات چهارباغ، اصفهان.
۱۰. سبحانی، بهروز، ۱۳۸۹، **شناخت پتانسیل‌های گردشگری منطقه آبگرم سردابه در استان اردبیل با روش SWOT**، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، شماره ۴، صص ۱۲۸-۱۱۳.
۱۱. سرلک، احمد، ۱۳۸۰، **جهانگردی و رفاه اقتصادی**، ماهنامه‌ی اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۵ و ۶.
۱۲. شهیدی، محمد شریف، اردستانی، زهرالسادات و گودرزی سروش، محمد مهدی، ۱۳۸۸، **بررسی تأثیرات توریسم در برنامه‌ریزی نواحی روستایی**، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۶۷، صص ۹۹-۱۱۳.
۱۳. ضربغام بروجنی، حمیدرضا، ۱۳۸۹، **برنامه‌ریزی توسعه جهانگردی رویکردی همپایند و پایدار**، چاپ اول، نشر مهکامه، تهران.
۱۴. ضیایی، محمود و شجاعی مسلم، ۱۳۸۹، **سطح بندی مقصدهای گردشگری: واکاوی مفهومی نو در برنامه‌ریزی فضایی گردشگری**، فصلنامه مطالعات گردشگری، شماره ۱۳، صص ۴۶-۲۵.
۱۵. طیبی، کمیل و دیگران، ۱۳۸۶، **بررسی رابطه توسعه گردشگری و رشد اقتصادی در ایران**، پژوهشنامه علوم انسانی و اجتماعی، شماره ۲۳، صص ۸۳-۱۱۰.
۱۶. قضایی، عباس، ۱۳۸۸، **تحلیل کارایی نسبی مجتمع علوم انسانی دانشگاه یزد با کاربرد AHP TOPSIS, DEA**، قابل دسترس در سایت sid.ir.
۱۷. کاظمی، مهدی، ۱۳۸۶، **مدیریت گردشگری**، چاپ اول، انتشارات سمت، تهران.
۱۸. کشوردوست، علیرضا و کشوردوست، مانا، ۱۳۸۸، **بررسی توان‌های گردشگری شهرستان سیاهکل**، فصلنامه چشم‌انداز جغرافیایی، سال چهارم، شماره ۶، صص ۱۹۰-۱۶۵.
۱۹. مدهوشی، مهرداد و ناصرپور، نادر، ۱۳۸۲، **ارزیابی موانع توسعه صنعت گردشگری در استان لرستان**، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۲۸، صص ۲۵-۵۸.
۲۰. ملک‌زاده، غلامرضا، ۱۳۸۷، **ارزیابی و رتبه بندی سطح فناوری دانش‌نش شاخه صنعتی منتخب استان خراسان با استفاده از روش Topsis**، مجله دانش و توسعه، سال پانزدهم، شماره ۲۲، صص ۱۳۳-۱۵۰.
۲۱. نعمتی، مرتضی، ۱۳۸۴، **ظرفیت‌های گردشگری روستایی در کشور**، مجله دهیاری‌ها، شماره ۱۴.
22. Abby, L., Geoffrey, W., 2006. **planning tourism employment: a developing country perspective**, tourism management, Vol. 40, No 27.
23. Bhattacharya, P., and Kumari, Si., 2004. **Application of Criteria and Indicator for Sustainable Ecotourism: Scenario under Globalization**. pp198.
24. Blank, U., 1989. **The community tourism industry imperative ; the necessity, the opportunities, its potential, venture publishing**, State College, PA.
25. Countryside, A., 2003, **Rural Economies, Stepping Stones to Healthier Futures**, Cheltenham, Countryside Agency.

26. Gamma C., Montserrat v., Gerda K., Asuncion, B., 2004, **rural tourism in Spain: an Analyses of Recent Evolation**, Geoforum, No26.
27. Hong Zhang, A., Chao-lin Gu B., Lu-wen Gu, C., Yan Z., 2011, **The evaluation of tourism destination competitiveness by TOPSIS & information entropy A case in the Yangtze River Delta of China**, Tourism Management,32, 443-451.
28. Isablepilar Albaladejo, p., Teresa, M., Diaz D., 2005, **rural tourism demand by type of accommodation**, tourism management, Vol.35, No 26.
29. Jen-Hung H., Kua-Hsin P., 2012, **Fuzzy Rasch Model in TOPSIS: A new approach for generating fuzzy numbers to assess the competitiveness of the tourism industries in Asian countries**, Tourism Management, 33, 456-465.
30. Sharply, R., 2002, **rural tourism and the challenge of tourism diversification : the case of Cyprus**, tourism management, Vol. 27, No.23.
31. World Tourism Organization., 2008, **tourism vision**.WTO publications Unit, world tourism, organization, Madrid, Spain.

